

УДК.:687.122-027. 542 (575.2)

МЫРЗАЛАРДЫН УЛУТТУК БАШ КИЙИМДЕРИН ИЗИЛДӨӨ

Жолдошбаева М., Оросбай кызы У., ст. гр. ТШИ (б)-1-12, **И.А. Рысбаева,** к.т.н., доц. И. Раззакова ат. КМТУ, Бишкек ш., Кыргыз Республикасы, E-mail: Imiyla@mail.ru

В работе исследованы национальные головные уборы и их значение.

Иштин жүрүшүндө улуттук баш кийимдерди жана алардын мааниси изилденди.

In the paper national headdresses and their meaning.

Калпактын мүнөздөмөсү. Ак калпак Ала-Тоону символдоштурган мырзалардын баш кийими. Өтө чеберчилик менен жасалган баш кийим улуктардын бири катары улагада эмес, төрдө илинип турган. Элибиздин эзелтеден жамандык-жакшылык күндөрү ак калпагын башынан түшүрбөй, «ак калпактай бийик болгула» деген улуулугун даңазалаган эчендеген ураандар эл оозунан түшпөйт.

Калпак - кыргыздын улуттук көркөм дөөлөттөрүнүн көрөңгөсү. Ата - бабадан кастарланып келе жаткан асыл мүлк. Кыргыз эли эл болуп тузүлгөндөн бери жашоонун, улуулуктун, тазалыктын, улуу күндүн символу, ыйык белгиси катары кастарлап, сүр тутуп, сөөлөт санап, көрк катары маанилүү шаң - салтанатка кийип жүргөндүгү жалпы дүйнө элине белгилүү. Кыргыз өмүрү 40- 35 кылымга созулса, кыргыз калпагынын өмүрү да дал ошондой, узак уламалуу санжыра (сүр.1.).

Сүр.1. Кыргыздын калпактары.

Кыргыз калпагынын символикасы. 1. Калпактын төбөсүндөгү кайчы сызык (кошуу формасындагы күндүн аян белгиси. 2. Өмүрдүн, тиричиликтин, жалпы жашоонун символу. 3. Төбөсүндөгү топ чачы: тукумдун, тамыры тереңге жайылуунун аян белгиси; тынчтыктын, жаркын турмуштун, токейил жашоонун символу; күлгүн жаштыктын, оттуу курактын аян белгиси.

Калпактын түстөрүнүн маанилери. Кыргыздар уулу балагатка жеткенге чейин кыюусу жашыл калпак кийгизишкен. Уул бала балагат жашына жеткенде кыюусун кызыл түскө алмаштырышкан. Жигит үйлөнүп, өзүнчө үй-жай күткөндө кыюусу кара калпак кийгизишкен. Кокус жары көз жумуп кетсе, анда эркек кырлары кара менен бастырылган калпак же кара кийизден жасалган калпак кийген. Эгер адам өз айылдаштарынын же өз уруусунун алдында кадыры жогорулап, эл башкарууга кудурети жетип калса, анда андай адамга ашпак түстөгү калпак кийгизишкен. Уруу башчылары, бийлик ээлери карапайым калктан айырмаланып турушкан.

Улуттук калпактын түрлөрү (сүр.2.). Калпак тигилишине карай «Тилик калпак», «Айры калпак», «Сайма калпак», «Туюк калпак» болуп негизги бөлүккө бөлүнөт. Бирок ар бир уз өз мүмкүнчүлүгүнө карап, формасын, түсүн түрдүүчө өзгөртө алат. Мисалы, түсүнө карап, «кара кыргак» же «ак кыргак» деп жасап жүргөндөрү да бар.

«Айры калпак» — төрт талаасынын кошулган жерлери жана жээги «кыюуланып», төрт жеринен кичине шара тилик калтырылып, шырып тигилет. «Тилик калпак» төрт талаасы

«кыюуланбайт» да, ак жип аркылуу бириктирилип, эки жеринен чоңурак тилик калтырылат. «Туюк калпакта» жүн калпак түрүндө уютулат, муну улам катуу басып, анан өбүлүктөп, кайра бышырып, төбөсү топтоголок, этеги тегерек түргө келтирилет.

Сүр.2. Азыркы мезгилдеги калпактардын түрлөрү.

Азыркы күндө калпактын түрлөрү өтө эле арбын. Уз-чеберлерибиз ар кимиси өзүнүн табитине жараша калпак жасап чыгарып атышат. Ошолордун ичинен коомчулук арасында көп талкууларды жараткан төмөнкү калпактарды көрүп жатып бизге көп суроолорду пайда кылды. Бара бара дагы кандай калпактарды чыгарып, элдин үрөйүн учурушат деп чочулайсын (сүр.3.).

Сүр.3. Жөргөмүш калпак.

Калпактын жасалышы. Кыргыз эли калпакты жасоонун ыкмасын жогорку денгээлге жеткиришкен. Ошондуктан «Кыргыздын кол өнөрчүлүгү» деп дүйнө эли улуттук кийимдерибизге бекеринен жогорку баа бербесе керек. Аты айтып тургандай, кол менен жасалган буюм-тайым жогору бааланары маалым. Кол менен жасоо түйшүктү талап кылганы менен сапаттуу болуп саналат. Калпак жасоодо өзгөчө басым кийизге берилет. Калпактын сапаты анын кийизинин кандай алынганыны жараша болот. Чеберлер ак койдун (меринос койдун) күзгү же жазгы жүнүн керектешет. Биринчи кадам жүн тазаланып, майда тыгылат. Жүндүн «сабамы» 1,2,3 тарам болот. Кийиз сапаттуу болуш үчүн сабоо табылгыдан жасалат. Эң биринчи таза тарамы үстүнкү бетине чыгат. Аны уютууда абалы ысык сууну чачып, чийди оройт да, экиден кем эмес адам чий басат (чий камыштан жасалат). Калпакка керектелүүчү кийиз оң сол басылат да уюгандан соң кургатылат, кайра басылат.

Бул көрүнүш үч жолу кайталанат. Кургаган кийиз даяр болгондо калпактын төрт талаасы бычылат. Муну менен эле токтоп калбастан, оюлар, сүрөттөр калпакка кооздоп берилет.

Калпакты даярдоодо колдонуучу материалдар. Ал алгач агыш (боз) кызгылт түстөгү кылчык, кийин ак уяң жүндөн жасалган. Бышык басылгын кийизден төбөсү бийик, этеги тегерек бычылып, оймо-чийме түшүрүлбөй, төбөсүнө чок чыгарылбай, астарсыз, бир гана тигиш менен бириктирилип, ошол жери маңдай жагы деген. Бара-бара бычымы менен формасы өркүндөтүлүп, көркөмдөлө баштаган. Калпак – бул кыргыздардын кийим-кечектеринин ичинен эң ыйыгы. Анын касиетин аны кийип жүргөндөр сезе алышат. Бул байыркы баш кийимди кийген адам илгерки бабаларынын тарыхына тамырлашып, калайык калкынын тагдырына бекем байланат деп айтылат.

Жыйынтыктоо. Азыркы учурда эл ичинде ак калпак кийип жүргөн жигиттерибиз жокко эсе болуп баратат. Ошондуктан, улуттук баалуулуктарыбыздын бири болгон калпакты жоготуп албайлы деп, бийлик башындагылар бекеринен “Ак калпак” күнүн жарыялашкан жок. Бирок 5-март күнү да мен ак калпак кийген кыргыздын патриот мырзаларынан көптү коро албадык.

Ушундай ойлордон улам мейли бул да болсо жакшы көрүнүш, өнүгүүгө болгон кадам, жаныланууга түрткү болгон иш-аракет деп чечип, өзүбүзгө суроо бердик. Биз өзүбүз кесибибизге байланыштуу заман талабына ылайык жаны стилде калпактарды тигип чыгып, элибизге сунуштасак болбойбу деген ойго келип, калпактын түрлөрүн, калыбын, өңдөрүн жана анын маанисин изилдеп чыгууну чечтик.

Иштин жүрүшүндө биздин багыт, биздин ой, биздин максат-байыркы нукуралуулукту, түпкүлүктү сактоо жана кыргыз калпагын жаңыдан иштеп чыгып, элге сунуштоо.

Кыргыз болгон соң ата-бабаларыбыздын бизге калтырган мурастарын, келечек муунга өткөрүп берүү биз үчүн парз эмеспи. Бийлик тарабынан ак кагазга ардакталып “Ак калпак” күнү деп жазылганы менен ал нерсе көмүскөдө калууда. Ошондуктан биз муундар аракет кылып көрмөкчүбүз. Илимий иштин экинчи бөлүмү жаңы заманбап калпактарын иштеп чыгуу жана үлгүлөрүн даярдоо.

Колдонулган адабияттар

1. Таджиева Г., Курманбекова А. Семена, посеянные мудростью. - Бишкек, 1998.

УДК.:687.122-027. 542 (575.2)

КЫРГЫЗДАРДЫН УЛУТТУК САРКЕЧ КӨЙНӨКТӨРҮН ИШТЕП ЧЫГУУ

Жолдошбаева М., ст. гр. ТШИ (б)-1-12, **Сыдыгалиева М.О.**, ст. преп. каф. ТИЛШ
И. Раззакова ат. КМТУ, Бишкек шаары, Кыргыз Республикасы,
E-mail: Janryuk-2012@mail.ru

Бул иште кыргыздын улуттук көйнөктөрүн заманбап стилде иштеп чыгуу.

In the paper national Kyrgyz national dresses made modern style.

Закымдап учкан мезгил өтүп, улам доорлор, кылымдар алмашкан сайын, кыргыз элинин мурасы, эзелки байлыгы болгон оймо-чиймеси кайра жаңырып, жаңы муунга, жаңы түскө ээ болуп жасалып, ар кандай саркеч көйнөктөргө, түш-кийиз, килемдерге, ыйык мечиттерге, боз-үйлөргө, кыздын себине жана баш-кийимдерге түшүрүлүп, кандай заман болбосун адам баласын аруулукка, айкөлдүккө, эл-журтун сүйүүгө, уз-чеберчиликке жана эмгекти сүйүүгө үндөп турат.

Кыргыз орнаментин буюмдун бетине түшүрүү – бир топ машакаттуу иш экени баарыбызга белгилүү. Аны менен кошо пайда болуп жаткан сүрөттүн мааниси жана иш процесси бүткөндөн кийин сүрөттүн күчү дагы эсепке алынышы керек. Себеби, орнаментти түшүрүү процессинде адамдын ою, эмоциясы убакыттын бир топ агымы менен өтөт, оймочунун сүйлөгөн сөздөрү, айткан тилектери орнаменттин маңызына кошо сиңет. Мисалы, айтылуу эпосто Каныкей Манаска жана анын кырк чоросуна жоокер кийимин камдап жаткан мезгилде, Курандын «Айатиль» сүрөсүн алтымыш жолу тикмечилер менен чогуу кайталап отуруп тиккен экен. Сөздүн күчү адамзаттын жашоосунда чоң ролду ойнойт.

Кагаз бетине жазылган сөз айтылган сөздү күчүнө киргизет. Ал эми саймага, оймо-чиймеге, орнаментке чийилген сөз адамдын жашоосун чоң бурулуштарга да алып келиши мүмкүн.